

čime su obogatili našu literaturu s nekoliko zai-
sta kvalitetnih i zanimljivih radova. Najvećim
uredničkim pogotkom čini mi se organiziranje
zbornika oko koncepta “kulture sjećanja” (*cultural memory*), čime ne samo da su vješto našli
“zajednički nazivnik” raznorodnim tekstovima,
nego su upravo ovim izdanjem toj kulturi sjeća-
nja dali vrijedan doprinos.

Nella Lonza

Philippo de Vivo, *Information and Communication in Venice: Rethinking Early Modern Politics*.
Oxford: Oxford University Press, 2007, 323 str.

Ova studija Filippa de Viva, profesora na
londonskom sveučilištu Birkbeck, pokušaj je da
se ponudi nova interpretacija venecijanskog po-
litičkog sistema bazirana na pojmu “političke
komunikacije.” Točnije rečeno, de Vivo se bavi raz-
ličitim načinima na koje su informacije o političkim
temama prenošene unutar mletačkog državnog
aparata i društva, o akterima koji su na njihovo
prenošenje utjecali te o posljedicama takvih tran-
saksija. Studija obuhvaća različite oblike političke
komunikacije - od usmene preko rukopisa do tisko-
vina, od debata u vijećima, prijepisa povjerljivih
dokumenata, sve do pamfleta i grafita - u Veneciji
16. i ranog 17. stoljeća, a osobito tijekom trauma-
tične epizode interdikta 1606/7. godine. Propitu-
jući odnos između političke moći i protoka infor-
macija u Mletačkoj Republici, de Vivova knjiga
otvara niz važnih pitanja o prirodi novovjekovnih
političkih sistema uopće. Na koji su način infor-
macije prenošene između različitih tijela unutar

novovjekovnih državnih aparata i kako je to utje-
calo na stvaranje političke volje? Na koji se način
vlast odnosila prema objavljivanju političkih in-
formacija u epohi u kojoj je većina populacije bila
ne samo posve isključena iz političkog odlučiva-
nja, nego se, štoviše, smatralo da je politika uopće
ne treba zanimati? Koliko su o političkim pitanji-
ma znali niži socijalni slojevi i kako su dolazili do
informacija o njima? Konačno, je li se u novovje-
kim društvima političko odlučivanje doista odvi-
jalo posve neovisno od najširih slojeva ili su oni
ipak indirektno imali utjecaja na nj kroz specifične
oblike komunikacije poput grafita, pamfleta ili
glasine?

Prvo poglavlje pod naslovom “Vlast” (*Govern-
ment*) bavi se političkom komunikacijom
unutar vladajuće elite, odnosno patricijata i profe-
sionalnih birokrata u državnoj službi. Nakon za-
nimljive analize odnosa spram retorike u mletač-
koj kulturi i retoričkog treninga koji su patriciji
prolazili, de Vivo rekonstruira *modus operandi*
mletačkih vijeća. Radi se o nimalo bezazlenim
običajima koji su regulirali tko je i kada govorio,
kako su davane replike, odakle se govorilo te kako
su vijećnici sjedili u prostoru - a sve ovo je oligar-
hija vješto koristila da bi osigurala kontrolu nad
političkim odlučivanjem. Središnji dio poglavlja
posvećen je komunikaciji između različitih vijeća
mletačke republike, komunikaciji za koju de Vivo
pokazuje da je bila naveliko korištena od strane
oligarha kako bi osigurali kontrolu nad državnim
aparatom. Naime, najvažnije informacije u prin-
cipu su prvo dolazile do manjih tijela - Vijeća de-
setorice ili Kolegija - koja su potom odlučivala što
će i kako priopćiti širim tijelima poput Senata ili
Velikog vijeća. Uz ovakvo posredovanje infor-
macijama oligarsi su kontrolu osiguravali kroz Kole-
gij, specifično tijelo čiji je zadatak bio da pripremi
sve materijale za rad Senata, uključujući i formu-
liranje teksta zakonskih prijedloga. De Vivo do-
nosi niz primjera cenzure, kašnjenja i preradivanja
informacija između vijeća, koji dovode u pitanje
uobičajenu sliku Mletačke Republike kao jedinst-
venog i monolitnog subjekta, otkrivajući da je
iza velikog dijela političkih odluka stajao kom-
pleksan i ponekad konfliktan proces (nema sum-
nje da nešto slično vrijedi i za mnoge druge
novovjke države). Naravno, sve tenzije između

mletačkih tijela sistematski su prikrivane kako bi se ostavio dojam konsenzusa, što je dovelo do karakteristične tajnovitosti mletačke vlade, važnog dijela venecijanskog anti-mita.

Drugo poglavlje “Politička arena” (*Political arena*), posvećeno je nešto široj sferi političke komunikacije, koja s jedne strane obuhvaća članove državnog aparata, a s druge razne outsajdere koji su od njih dobivali povjerljive političke informacije. Ti outsajderi obuhvaćali su najrazličitije pojedince, od izvanbračne djece patricija, uglednih učenjaka i pravnika, stranih diplomata, crkvenih lica sve do profesionalnih obavještajaca. Drugim riječima, ovo poglavlje bavi se “curenjima” informacija ili, preciznije, načinima na koje su informacije o političkom procesu prodirale u šire društvene slojeve, koji u načelu o njima nisu trebali ništa znati. Nakon što je ukratko obradio načine skupljanja i zaštite službenih dokumenata u Veneciji, de Vivo istražuje kako su povjerljive informacije dolazile u pogrešne ruke, poput kurira koji su prodavali službena pisma ili državnih službenika koji su iz arhiva odnosili dokumente. Vjerojatno su najbolji primjer “curenja” povjerljivih dokumenata poznate relacije (*relazioni*) mletačkih ambasadora, opsežni tekstovi u kojima se opisivalo stanje zemlje u kojoj su diplomati bili. Iako u načelu strogo povjerljive, relacije su redovito dopirale do europskih dvorova, uglavnom u prijepisima koji su se prodavali za ozbiljne novce, a neke su - kao vrijedan politički materijal - čak i tiskane. De Vivo upozorava da je “curenje” povjerljivih informacija ponekad bilo namjeran politički čin, kao primjer navodeći jednog ambasadora koji je, kako bi opravdao svoje postupke, sam tajno plasirao prijepise svoje relacije. Ovo poglavlje bavi se i recipijentima takvih “curenja”, odnosno brojnim stranim diplomatima koji su boravili u Veneciji te profesionalnim obavještajcima koji su živjeli od trgovine povjerljivim informacijama. Konačno, de Vivo piše o specifičnoj industriji *avvisa*, rukopisnih tjednika ili dvojtjednika s vijestima koje su tzv. *reportisti*, svojevrсни prethodnici novinara, za pretplatu slali uglavnom stranim klijentima. Ukorištena i profitabilna industrija ovih rukopisnih *avvisa* može objasniti inače zbnjujuće kasnu pojavu tiskanih novina u Veneciji i ostatku Italije.

Treće poglavlje, naslovljeno “Grad” (*City*), dodatno širi vizuru, uključujući ne samo političku elitu i outsajdere s pristupom povjerljivim informacijama, već i čitavu populaciju Venecije. U ovom poglavlju de Vivo se bavi uglavnom usmenim oblicima komunikacije, koji su zbog svoje prirode teško dostupni povjesničaru, i rekonstruirao ih na temelju bogate dokumentacije mletačkih službi zaduženih za državnu sigurnost, poput Vijeća desetorice ili državnih inkvizitora. Kroz ove dokumente ukazuje se populacija koja je, iako načelno isključena iz politike, o politici bila dobro informirana i o njoj itekako mnogo govorila. Na primjer, čini se da su se pripadnici čak i najnižih socijalnih slojeva opredjeljivali za tipične frakcije onoga vremena, vezane uz velesile Francusku i Španjolsku. De Vivo rekonstruirao mjesto njihovih političkih debata, upozoravajući na važnost ekonomskog centra grada na Rialtu u širenju informacija. Uz Rialto, analizira i druga tipična mjesta komunikacije o politici, poput krčmi, zanatskih radionica, apoteka, a posebno knjižara i brijačnica. Poglavlje završava kratkim osvrtom na ulogu žena u političkoj komunikaciji, osobito patricijskih supruga, kurtizana i prostitutki, koju je zbog prirode sačuvanih dokumenata iznimno teško precizno rekonstruirati.

Četvrto poglavlje, naslovljeno “Komunikacijske transakcije” (*Communicative transactions*), pomiče fokus sa različitih sfera komunikacije - vlasti, političke arene i grada - na sam proces komuniciranja, odnosno na različite načine na koje su informacije putovale između tih sfera. Na početku, de Vivo razmatra odnos između usmenosti i pismenosti, pokazujući da je značajan dio stanovništva grada bio pismen, a ostatak imao pristup do nekoga tko je znao čitati. Stoga su i među uglavnom nepismenim nižim društvenim slojevima postojali običaji grupnog čitanja političkih vijesti, najčešće na javnim mjestima poput brijačnica, apoteka, ali i na trgu Sv. Marka. Drugi tip komunikacijske transakcije kojim su posredovane političke informacije bile su službene proklamacije. Zaduženi za proklamacije bili su tzv. *comandatori*, odjeveni u prepoznatljive odore s crvenim kapama, službenici čiji je zadatak bio da na javnim mjestima u gradu čitaju proglase vlasti, a često i pričvršćuju njihove pisane verzije na vidljiva

mjesta. No, postojala je i komunikacija u obratnom smjeru, odnosno metode kojima je populacija svoje stavove o politici mogla saopćiti vlastima ili ih barem učiniti javnima. U Veneciji je postojala snažna tradicija rukopisnih letaka, uglavnom pjesama satiričnog sadržaja, koji su bili lijepljeni na vidljiva mjesta, često ona ista na kojima su inače stajali službeni proglasi (iako treba spomenuti da uopće nije sigurno da su ovakvi leci uvijek bili djelo neobrazovanih). Srodni lecima bili su grafiti, urezani u zidove ili napisani ugljenom, koji su uglavnom sačuvani u prijepisima u dnevnicima i kronikama. Na temelju ovih primjera de Vivo naglašava kako je naivno promatrati novovjekovnu političku komunikaciju isključivo kao propagandu, tj. proces kojim elita svojom ideologijom manipulira pasivne niže slojeve, već da se zapravo radilo o dijalogu, ili još točnije, o kakofoniji mnogih glasova koji su pripadali raznim socijalnim skupinama.

Peto poglavlje pod naslovom "Izazov sistemu: interdikt 1606-1607" (*The system challenge: the Interdict of 1606-7*) posvećeno je traumatičnoj epizodi koja omogućava dobar uvid u funkcioniranje političke komunikacije u Veneciji, a to je poznati interdikt koji je papa Pavao V. proglasio protiv Republike. Dok su raniji interdikti ostajali na nivou visoke politike i tajnih pregovora, ovaj je specifičan jer su s vremenom obje strane počele javno propagirati svoje pozicije o onome što je Paolo Sarpi, i sam protagonist sukoba, karakterizirao kao *una sorte di guerra fatta con scrittura*. Kao što de Vivo pokazuje, u ovoj konfrontaciji Rima i Venecije nije se radilo samo o sukobu države i Crkve već o sukobu oko političke komunikacije. Prva reakcija venecijanskih vlasti na interdikt bila je još uvijek u okviru tradicionalne politike - radilo se o cenzuri. Naime, Republika je u prvoj fazi sukoba napravila sve što je mogla da spriječi objavljivanje interdikta na svojim teritorijima. Time se venecijanskom kleru davala pravna, a i kakva-takva moralna izlika da se ne pridržava zabrane crkvenih službi, jer mu navodno nije jasno saopćena papinska naredba. S jedne strane, de Vivo prati ovaj venecijanski pokušaj cenzure, a s druge strane napore Rima da je probije i svoju odluku učini maksimalno javnom. Zanimljivo je da su obje strane,

iako je sukob brzo eskalirao, dugo oklijevale da započnu pravu javnu debatu o svojim pozicijama - naime, ni Rim ni Venecija nisu bili oduševljeni idejom da čitavu populaciju pretvore u legitimnu političku publiku.

Šesto poglavlje, naslovljeno "Propaganda? Tisak u kontekstu" (*Propaganda? Print in context*), bavi se sljedećom fazom u sukobu, u kojoj su obje strane promijenile strategiju, dovodeći do situacije bez presedana u povijesti Venecije. Naime, usprkos sveg truda mletačkih vlasti, s vremenom je interdikt postao općepoznata stvar. Shvativši da je cenzura kao strategija propala, Venecija se odlučila za promjenu pristupa i za otvorenu polemiku, što je za senzibilitet onog vremena bilo prilično neuobičajeno, jer se smatralo da je politika prerogativ isključivo društvenih elita. Činjenica da je Republika samo manji broj tiskanih pamfleta priznala kao svoje službeno stajalište dodatno ukazuje na nelagodu spram javne političke polemike. No, već promjena stava mletačkih vlasti bila je dovoljna da iz temelja izmijeni prirodu sukoba, jer su poduzetni tiskari iskoristili novu klimu i doveli do prave eksplozije govora o političkim pitanjima, tiskajući ogromne količine pamfleta. De Vivo analizira ekonomski i socijalni kontekst ove eksplozije tiska, kao i načine njegove prodaje i distribucije u gradu. Treba naglasiti da mletačka vlast nije uspjela kontrolirati ovu masovnu proizvodnju govora o politici: neki su tiskari čak tiskali pamflete protiv Republike, jer su se dobro prodavali. Čini se da je ta nagla "politizacija" društva dovela do tenzija i niza incidenata u Rimu, a još više u Veneciji, što je značajno ojačalo volju objiju strana za kompromisom, koji je konačno i postignut. Kao što de Vivo pokazuje u kratkom "Epilogu" (*Epilogue*), Venecija se odmah nakon interdikta povukla u svoju tradicionalnu politiku komunikacije, za koju je karakteristična bila tajnovitost u političkim pitanjima i pokušavanje da se zadrže u uskom krugu vladajuće elite.

Bez ikakve dvojbe, de Vivova knjiga nije samo dragocjena studija mletačkog političkog sistema, već se radi i o značajnom metodološkom doprinosu političkoj povijesti novoga vijeka. Pomičući naglasak s pravnih normi, institucija i istaknutih

pojedinaca kojima se bavi tradicionalna historija na "političku komunikaciju", de Vivo je ukazao na vrlo plodonosan način mišljenja o političkim sistemima. Jedna od važnih prednosti ovakvog pristupa jest da jasno ukazuje na pogrešnost ideje o novovjekim državama kao monolitnim subjektima. Naime, iza gotovo svakog važnog političkog poteza stajao je kompleksan proces interakcije raznih državnih tijela, koja su si međusobno uskraćivala, cenzurirala i prerađivala informacije, natječući se za kontrolu nad državnim aparatom. Druga važna prednost ovog pristupa jest da, za razliku od tradicionalne političke historije fokusirane isključivo na elite i državne institucije, promišlja politiku u njenu najširem društvenom kontekstu. Drugim riječima, kad se novovjekovni politički sistemi promatraju u ključu komunikacije, pokazuje se da jaz između države i društva nije bio toliko dubok kao što se na prvu čini. Ne samo da su najširi socijalni slojevi očito dosta znali o političkim pitanjima, već su imali načina da svoje stavove priopće vladajućoj eliti i tako indirektno utječu na stvaranje političke volje.

Sve u svemu, nema dvojbe da je de Vivo napisao vrijednu i originalnu knjigu. Iako relevantna za sve istraživače novovjekovne politike, ova studija je od posebne važnosti za raguzeologe zbog sličnosti političkih sistema i kultura dviju jadranskih republika. Naime, radi se o veoma inspirativnom primjeru koji definitivno treba uzeti u obzir pri budućim istraživanjima političkih tradicija Dubrovačke Republike.

Lovro Kunčević

Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 28 (2010), 400. str.

Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU predstavio je dvadeset i osmi volumen svoga Zbornika koji izlazi jednom godišnje. Ovogodišnje izdanje uključuje pet izvornih znanstvenih radova, jedan pregledni rad te jedno priopćenje. Pod tematskom cjelinom *Grada* prikazan je jedan opsežniji stručni rad. Zbornik sadrži i veći broj prikaza tj. ocjena iz područja historiografske znanstvene literature.

Zbornik započinje člankom Ivana Majnarića pod naslovom »Papa i svjetovni vladar na izmaku karolinškog doba - primjer splitskih sinoda dvadesetih godina 10. stoljeća« (5-16). U prilogu autor promišlja položaj vladara, to jest njegov odnos s papom u povijesnom okviru kraja 9. i početka 10. stoljeća. Pritom autor iznosi primjedbe i komentare koji se tiču uloge i položaja hrvatskog vladara Tomislava ne ulazeći detaljnije u problematiku njegova vladarskog naslova ni razne historiografske interpretacije i percepcije kojima je taj vladar više puta bio izložen. Autor smatra ulogu Tomislava ključnom na navedenim sinodima, što pretpostavlja zavidnu snagu njegove vlasti.

Irena Benyovsky Latin potpisuje rad pod naslovom »Izgradnja gradskih fortifikacija u Trogiru od 13. do 15. stoljeća« (17-48). Kako i sam naslov kaže, autorica se bavi razvojem trogirskih gradskih bedema do polovice 15. stoljeća, kada se znatnije mijenja prostorna, demografska i društveno-politička slika grada. U širem smislu, to je prilog istraživanju procesa urbanizacije trogirske komune u navedenom razdoblju. Rad uključuje i slikovni prilog, tj. tlocrt Trogira s važnijim građevinama iz 1830. godine.

Rad Krešimira Kužića naslovljen »Vjersko stanje na hrvatskoj obali prema putopisima njemačkih hodočasnika (14.-17. stoljeće)« (49-66) opisuje hodočasničke putopise, to jest njihova zapažanja u proputovanju hrvatskim primorskim krajevima na putu u Svetu Zemlju. U hodočasničkim izvješćima prevladavaju autori s njemačkoga govornog područja, a posebno ih zanimaju relikvije, odnosno moći pojedinih svetaca.